

Глава 1

Історія та перспективи

Сучасний стан європейського права є наслідком свого понад п'ятдесятилітнього розвитку, котрий поступально відбувався, починаючи від, орієнтованих на економіку, Співтовариств шести західноєвропейських держав до щораз більш розширеного в своїх інтересах Європейського Союзу, предметна юрисдикція котрого тепер не обмежується самою лише економікою, але включає в себе також аспекти політичні і правові. Ні для кого з читачів ця вступна глава не стане марно прочитаною, адже з її допомогою ми легше зрозуміємо логіку сьогодишнього стану і передбачимо напрямки майбутнього розвитку європейської інтеграції.

1.1 Ідея об'єднаної Європи перед Другою світовою війною

Проекти європейської інтеграції не є засадничо новим явищем, що виникло лише після Другої світової війни. П'єр Дюбуа, юрист доби Пилипа Гарного (1285–1314 р.р.), Король Їржі Подебрадський (1420–1471 р.р.), воєвода Де Сулі, радник Генріха IV Наварського (бл. 1600 р.), монах-домініканець Томасо Кампанелла (1568–1639 р.р.), Наполеон I (1769–1821 р.р.) — усе це імена видатних постатей, у чиїх працях видніються окремі елементи сучасної європейської інтеграції (приміром, спільні органи, в тому числі й суд, бюджет і військо). Наступного імпульсу цим ідеям надали австрійський граф Коуденгоф-Калегрі (праці в 1923–1943 р.р.), французький прем'єр-міністр Аристид Бріан (пропозиція створення Європейського федеративного союзу від 1929 р.) і французький, знову ж, неотоміст Жак Мартен (праці бл. 1940 р.¹). Ідею «Сполучених штатів Європи», що є досить промовистим фактом, вже у 1915 році засудив В.І. Ленін, оскільки таке об'єднання ускладнювало б поступальне будівництво комунізму в усіх європейських країнах.²

1.2 Комунітарна Європа (1952–1992 р.р.)

По закінченню Другої світової війни, перед союзниками постали економічні і політичні проблеми, неуспішні спроби вирішення котрих проводилися вже після Першої світової війни:

- мир в Європі, в першу чергу, французько-німецьке примирення;
- повоєнна відбудова економічного і соціального життя з метою конкурентоспроможності європейської економіки;
- залучення до економічної комунікації повоєнної Німеччини — адже міжвоєнне рішення, котрим була постановлена де-факто промислова ізоляція Німеччини, виявилось однією з причин розв'язання Другої світової війни;

¹ Maritain, J. L'Europe et l'idée federale. Editions Mame, 1993.

² В.И. Ленин «О Соединенных Штатах Европы» (ПСС т.26, с.352).

- попередження соціальних збурень і революцій;
- загроза європейським демократіям з боку комунізму та СРСР, існування залізної завіси;
- відновлення довоєнних геополітичних позицій європейських держав у світі;
- стосунки з США.

Тому Уїнстон Черчілль у своєму славному виступі в Цюрихському університеті 19 грудня 1946 р., закликав до створення об'єднаної Європи, що включала б в себе і франко-німецьке примирення та співпрацю.

Після так званого «переможного лютого» (25 лютого) 1948 р. в Празі та Конгресу європейських федералістських рухів в Гаазі (квітень 1948 р.) в Європі почали інтенсивно створюватись міжнародні організації: ОЄЕС (Організація європейської економічної співпраці — 16.04.1948 р.) в сфері економічній (у 1962 р. отримала назву ОЄСР — Організація європейської співпраці і розвитку), НАТО (4.08.1949 р.) в області спільної оборони, Рада Європи (5.05.1949 р.), котра серед широких кіл відома прийнятою 4.05.1950 р. Європейською конвенцією захисту прав людини і основних свобод. Усі ці організації побудовані за принципом міжнародної співпраці і кожна держава—член такої організації має засадниче право накладання вето на спільне рішення.

До цього коопераційного середовища Європейські Співтовариства приносять новий елемент: перспективу наднаціональної інтеграції.

A. Emani

▪ **Декларація Шумана (1950 р.)**

9 травня 1950 р. в Парижі французький міністр закордонних справ Робер Шуман запропонував декларацією (текст якої було складено іншим французьким міністром — Жаном Моне), зверненою до Німеччини і інших західно-європейських країн, ідею створення спільного ринку, котрий міг би конкурувати з іншими політичними і економічними блоками (США, СРСР). Декларація Шумана містить три ключові тези:

1. Негайна мета: франко-німецьке примирення; Франція пропонує запровадити спільний контроль над виробництвом вугілля і сталі Франції і Німеччини, створивши для цього Високий орган, навзаєм відкрити і інтегрувати ринки цих країн в галузі вугілля і сталі, а оскільки йшлося про сировину, необхідну при виробництві зброї, тим самим запобігти майбутнім гіпотетичним війнам між двома державами;
2. Стратегічна мета: побудова Європи — поступове витворення політичного союзу, котрий би унеможливив військові конфлікти між європейськими народами, і підвищив політичну вагу Західної Європи на міжнародному рівні;
3. Метод поступу — «Європа не витвориться враз, навіть в межах спільного альянсу; але лише конкретними справами, розбудовуючи поміж собою, передусім, дійсну солідарність». Аби не відвернути від себе ті країни, котрі могли б поставитись насторожено до наднаціональної візії, що включає в себе негайне делегування широких державних повноважень і суверенітету, Шуман і Моне надавали перевагу поступовим крокам — тобто функціоналізму перед інституціональним підходом (федералізмом).

■ **Договір про Європейське Співтовариство з вугілля і сталі (1951 р.)**

Шість держав прийняли Декларацію Шумана (**Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція**), і 18.04.1951 р. підписали Паризький договір — Договір про створення Європейського Співтовариства з вугілля і сталі (ЄСВСп) тривалістю на 50 років (чинність договору сплила 23.7.2002 р.; → 5.2). Цей Договір створював спільний секторальний ринок в економічно дуже вузькій області. ЄСВСп мало правомочність приймати безпосередньо внески від підприємств в рамках предметної юрисдикції, координувати їхню інвестиційну політику тощо. ЄСВСп надіялося правосуб'єктністю.

Йдеться про перший досвід функціонування регіональної інтеграційної наднаціональної організації, чиї наддержавні інституції мали дійсну нормативну правомочність із впливом на національний правопорядок своїх держав-членів.

■ **Невдача Європейського оборонного Співтовариства (1954 р.)**

Поступальна розбудова Європи «крок-за-кроком» (метод Декларації Шумана) також передбачала прийняття й інших секторальних договорів між зазначеними шістьма державами, аби з тих сегментальних домовленостей, з часом, утворилося гомогенне ціле. Корейська війна, що вибухнула 25.06.1950 р., нагадала європейським державам, що й область спільної оборони не повинна була б оминатися при їх інтеграційних прагненнях. Тому 25.05.1952 р. в Парижі було підписано Договір про Європейське оборонне Співтовариство (ЄОСп), який згодом ратифікувала Бельгія, Нідерланди, Німеччина і Люксембург, але не було підтримано французьким парламентом 30.08.1954 р., хоч і перед шістьма місяцями проект Договору парламент схвалив. Після цього на довгі роки будь-який європейський наднаціональний оборонний проект ставав радше нереальним.

■ **Схвалення Римських договорів**

На конференції в Мессіні (1–3.06.1955 р.) шість держав-членів ЄСВСп шукали наступника Жана Моне на посаді голови Високого органу, оскільки останній подав у відставку через невдачу реалізації ідеї ЄОСп, в якій він вбачав потенційну небезпеку відновлення військових потужностей Німеччини, що таким чином опинялася поза межами комунітарного контролю. Держави Бенілюксу запропонували, аби на пропозицію європейських федералістських рухів була вивчена можливість створення спільного ринку і в інших економічних галузях, включно з енергетикою і транспортними комунікаціями. Комісія делегатів та експертів від урядів за головування бельгійця Поля-Анрі Спаака, розробила з цією метою проекти двох договорів, що були підписані в Римі 25.03.1957 р. Зазначені договори стали установчими для Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕСп) — загальний спільний ринок та спеціального Європейського Співтовариства з атомної енергії (Євратом). Разом із ЄСВСп ці Співтовариства стали фундаментом європейської інтеграції. Договори вступили в дію 14.01.1958 р.

Б. Комунарний досвід

З часу підписання Римських договорів (1957 р.) і до вступу в силу Єдиного європейського акту (1987 р.) держави-члени випробовували новий тип міжнародної співпраці. З точки зору предметного виконання економічних цілей багато-чого, хоча й не усього, було досягнуто. Водночас почала виникати потреба і у співпраці в неекономічній сфері.

■ **Предметне виконання цілей**

Із відмовою розвинутих країн від вугілля як основного джерела енергії та кризою в сталеливарній галузі, почала відходити на другий план й сама важливість ЄСВСп. Євратом також майже припинив свою діяльність: очікуваний брак ядерної сировини усе не наставав, а тому основна мета Євратому — спільна енергогенерувальна політика — повною мірою ніколи впроваджена не була.

А отже, автоматично, найважливішим Співтовариством стало ЄЕСп, що включало в себе **вільний рух товарів** всередині **митного союзу** (від 1.07.1968 р.), котрий охоронявся також єдиним митним тарифом і доповнювався додатковими лібералізаційними факторами, як от: **вільним рухом працівників, послуг і капіталів, включно з поточними платежами та свободою заснування (підприємств)**.

Ефективність цих лібералізаційних заходів була підтримувана активністю в інших суміжних галузях: економічна конкуренція, зближення національних систем регулювання та усунення різноманітних перешкод на спільному ринку, сільське господарство, транспортне сполучення, зовнішні торговельні відносини тощо.

Також відбувається зближення економічних політик, при якому, зокрема, у восьмидесятих, за прикладом Німеччини, держави-члени почали усвідомлювати реальну небезпеку інфляційної політики у стосунку до купівельної спроможності, зовнішнього торговельного балансу та ін. Тим самим було уможливлено появу **Європейської валютної системи**, суть якої полягала у адміністративних угодах між урядами держав-членів.

Восьмидесяті роки прийнято вважати періодом стагнації, коли виникла **потреба трансформувати спільний ринок у вищу форму — ринок внутрішній**, що є більш подібним до ринку єдиної держави; правовим виразом цієї потреби став **Єдиний Європейський акт** (1986 р.). остаточною терміном імплементації відповідних норм було визначено 1.01.1993 р. Хоча й дотепер є очевидним, що стадії внутрішнього ринку ще не досягнуто повністю, в першу чергу це стосується сфери послуг.

■ **Інституційний і правовий розвиток**

З моментом прийняття Римських договорів, в два етапи (1957 р. та 1965 р.) були об'єднані усі три Співтовариства у єдине інституційне утворення (Рада, Комісія, Парламент, Суд), яке функціонує згідно із відповідними договорами. Бюджетні правомочності Парламенту були розширені Люксембурзьким (22.04.1970 р.) та Брюссельським (22.07.1975 р.) договорами; до комунарного бюджету були передбачені спеціальні надходження (рішення від 21.04.1971 р.). **Люксембурзький компроміс** (1966 р.) увінчав річну французьку політику «порожнього стільця» — протесту проти застосування голосування кваліфікованою більшістю, що був передбачений договором про ЄЕСп, суть якого у відмові від голосування, якщо йдеться про стратегічні інтереси окремої держави.

Від 1979 р. було впроваджено загальне виборче право до Європейського Парламенту.

Водночас Співтовариство почало розширюватись за рахунок Великої Британії, Ірландії і Данії (1973 р.); Греції (1981 р.); Іспанії і Португалії (1986 р.); Австрії, Швеції та Фінляндії (1995 р.).

Відбулася й інша форма розширення територіальної юрисдикції комунітарних договорів: приєднання екс-НДР до ФРН додатком до Конституції від 3.10.1990 р.; дану ре-уніфікацію було легітимізовано вже у ДЄСп від 1957 р.

Збільшилася також **допомога країнам, що розвиваються**, зокрема з боку тих держав-членів, яким раніше належали колоніальні території даних країн. Партнерство відбувалося у формі угод про асоційоване членство з країнами Африки, Тихоокеанського регіону та Карибського басейну (АТК).

Країни колишнього східного блоку підписують в 1991–1994 р.р. **європейські договори про майбутнє приєднання**: Чеська Республіка підписала після розпаду ЧСФР даний договір в 1994 р. (вступив в силу від 1.01.1995 р.).

Останнім виразним кроком є розширення від 1.05.2004 р. ЄС на десять нових держав (**Естонія, грецька частина Кіпру, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія**). Усі зазначені держави є виключно реципієнтами з європейського бюджету. Їх прийняття вже спричинило дискусію щодо подальшого скерування ЄС і реальності одночасного поглиблення і розширення ЄС. Не можна виключити, що ці суперечності можуть вести інколи до «**кількашвидкісної Європи**», при якій не усі держави будуть інтегруватися з однаковою інтенсивністю.

С. Європейська політична співпраця

Хоча основна увага в цьому періоді була зосереджена на творенні спільного ринку, снаги створення політичної європейської структури, що були озвучені Декларацією Шумана, ніколи не скидалися із рахунків. Формальні проекти політичного союзу, такі, не мали успіху, однак політична співпраця практикувалася на позадоговірній основі. Дві пропозиції Фуше (листопад 1961 р. та січень 1962 р.), щодо Європейської політичної унії, хоч і були підтримані франко-німецьким договором, все ж провалилися, з огляду на базові концептуальні відмінності між Францією, котра в добу генерала Де Голя відкидала який-будь елемент федералізму, та її партнерами. Лише в жовтні 1972 року було вирішено створити Європейську Унію. Європейська рада в Штутгарті 19.06.1983 р. згодом ухвалила урочисту декларацію про Європейський Союз.

1.3 Створення Європейського Союзу

Після прийняття Єдиного Європейського Акту (1986 р.), що став першим ґрунтовним переглядом комунітарних договорів, справа дійшла до створення Європейського Союзу, котрий став «парасолькою» над Співтовариствами (спочатку) без правосуб'єктності. Ці зміни було впроваджено Маастрихтським договором (1992 р.), а згодом його переглянутими версіями у 1997 р. (Амстердамський договір), 2000 р. (Ніщський договір — вступив в дію від 1.02.2003 р.; до змісту даних договорів → 5.2).

Юрисдикція Європейського економічного співтовариства була розширена МД на неекономічні сфери, тому було змінено і його назву на Європейське Співтовариство.

Юрисдикція Європейського Союзу включає в себе також **Спільну зовнішню політику і політику безпеки**, включно з аспектами оборони («СЗППБ»), а також співпрацю в галузі юстиції і правоохоронній сфері («СЮПС»), т.зв. III «стовп» ЄС). Еміграційна політика та питання надання притулку також були завдяки прийняттю АД «комунітаризовані» (→ 16.1, щодо комунітаризації → 4.3.6). До III «стовпа» також відноситься «СЮПКП» — **Співпраця в галузі юстиції і правоохоронній сфері в кримінальних питаннях**.

Показово федеративним елементом стало **впровадження від 1.01.2002 р. банкнот і монет єдиної валюти євро** (у безготівковій формі євро існувало вже від 1.01.1999 р.).

1.4 Перспективи

Так само, як і в минулому, ЄС мала б зазнавати впливу двох процесів: **поглиблення** ступню інтеграції (вочевидь за принципом «кількашвидкісності» → 4.3.5) і **розширення** кількісного складу.

Поглиблення. НД містив положення про скликання міжурядової конференції, що мала бути проведена до кінця 2003 р. Цього, однак, не сталося. Дана конференція, згідно з приєднаною до НД Декларацією № 23, вирішувала чотири основні питання: розмежування правомочності, місце **Хартії основних прав**, спрощення договорів та роль національних парламентів в європейській архітектурі. Для приготування цієї міжурядової конференції було скликано Конвент, на чолі з экс-президентом Французької Республіки Валері Жискар Д'Естеном, котрий запропонував 13.06.2003 р. проект т.зв. конституційного **Договору для Європи**. У роботі Конвенту і самої міжурядової конференції брали участь також делегати від десяти держав-претендентів на вступ до ЄС, а у випадку міжурядової конференції, навіть із правом голосу.

Основні складники проекту «конституційного» Договору для Європи:

- об'єднання ДЕСп із ДЕС та частини прецедентних рішень СЕСп у один документ;
- правосуб'єктність ЄС;
- право добровільного виходу з ЄС;
- імперативність Хартії основних прав;
- спрощення голосування в Раді;
- ЄП набуває приблизно рівних із Радою нормотворчих повноважень;
- утворення посту Президента Європейської Ради;
- утворення посади європейського Міністра закордонних справ;
- зміцнення зв'язків між ЄП і національними парламентами

Розширення. Приєднання **Болгарії, Румунії і Хорватії** планується у 2007-8 рр. Кандидатами на вступ також є Хорватія, Македонія та **Туреччина**, котра, однак, частково розташована в Азії [пор. положення ст. 49 ДЕС], а також має проблеми із дотриманням прав людини, але натомість є членом митного союзу ЄСп вже від грудня 1995 р.

Додаткова література:

Tichy, L., Arnold, R., Svoboda, P., Zemanek, J., Kral, R. Evropske pravo. 2. vydani. Глави 1–2. Praha: C. H. Beck, 2004

Держави–члени ЄС — базова інформація (2003)
 (деякі дані є важливими при голосуванні в Раді ЄС → 3.2.2.Б(ii),
 а також і щодо визначенні частки при фінансуванні
 структуральних проектів ЄС → 17 та ін.)

Держава (член ЄСп/ ЄС від)	Площа км ²	Населення (млн.чол/ % в ЄС)	ВВП (млрд €)	ВВП/ громадянин (€)	Валюта
Франція (1950)	544 000	60,1/12,43	1 551	24 743	Євро
Німеччина (1950)	356 755	82,4/16,95	2 136	24 623	Євро
Італія (1950)	301 046	57,6/11,94	1 319	24 523	Євро
Бельгія (1950)	30 519	10,3/2,13	262	26 000	Євро
Голландія (1950)	41 160	16,1/3,36	400	25 000	Євро
Люксембург (1950)	2 586	0,46/0,1	21	40 000	Євро
Великобританія (1972)	244 046	60/12,4	1 566	24 819	Англійський фунт 1€=0,7 GBP
Ірландія (1972)	70 283	3,9/0,82	108	23 226	Євро
Данія (1972)	43 069	5,4/1,11	186	35 000	Датська крона 1€=7,44 DKK
Греція (1980)	131 944	10,9/2,19	130	11 853	Євро
Іспанія (1980)	504 782	41,1/8,29	705	17 680	Євро
Португалія (1980)	92 082	10,3/2,16	116	15 111	Євро
Австрія (1995)	83 900	8/1,68	198	23 178	Євро
Фінляндія (1995)	337 100	5,2/1,07	138	26 165	Євро
Швеція (1995)	450 000	8,9/1,85	225	27 500	Шведська крона 1€=9,06 SEK
Польща (2004)	312 680	38,6/7,99	200	9 200	Злотий 1€=4,7 PLN
Чехія (2004)	78 880	10,3/2,11	74	13 300	Чеська крона 1€=30,2 CZK
Угорщина (2004)	93 030	10,2/2,06	70	11,900	Форинт 1€=246,8 HUF
Словаччина (2004)	49 035	5,4/1,12	25	11,000	Словацька крона 1€=39,9 SKK
Словенія (2004)	20 273	1,9/0,41	23	16 000	Таллер 1€=236,2 SIT
Литва (2004)	65 300	3,7/0,74	15	8 700	Літ 1€=3,5 LTL
Латвія (2004)	64 589	2,4/0,47	9	7 700	Лат 1€=0,6 LVL
Естонія (2004)	45 277	1,4/0,28	7	9,800	Естонська крона 1€=15,6 EEK
Кіпр (2004)	9 251	0,86/0,16	11	18,500	Кіпрський фунт 1€=0,5 CYP
Мальта (2004)	316	0,39/0,08	4	1,700	Мальтійська ліра 1€=0,4 MLT
Болгарія (2007)		7,52/1,55			
Румунія (2007)		22,36/4,6			